

УДК 347.9

Пушкіна О.В., д.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільного, господарського та екологічного права

Жеребцова В.Д., студентка групи 081-22-1

(Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», м. Дніпро, Україна)

КОМПЕНСАЦІЯ ЗА ШКОДУ ЗАВДАНУ ФІЗИЧНИМ ОСОБАМ ПІД ЧАС ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Управління Верховного комісара ООН з прав людини, повідомляє В.Гудій зафіксувало 27 768 випадків загибелі або поранення цивільних осіб в Україні за період з 24 лютого 2022 року до 8 жовтня 2023-го [1].

Шрамко С.С. зазначає, що за оцінками ООН, станом на жовтень 2023 року в Україні налічується 3,7 мільона внутрішньо переміщених осіб, а близько 14,6 мільона потребують допомоги і послуг у сфері охорони здоров'я та захисту. Багато люде були змушені вихати до інших країн, і близько 6,3 мільона осіб (близько 16% населення) досі залишаються за кордоном. Масштабне руйнування інфраструктури вплинуло на можливість люде отримати доступ до базових потреб, таких як електроенергія, вода, продукти харчування, охорона здоров'я та освіта. За результатами оновленого звіту Світового банку «Швидка оцінка шкоди та потреб в Україні», прямі збитки, завдані внаслідок повномасштабної війни, становлять близько 138,2 млрд євро, а потреби на відновлення склали – 440,5 млрд євро. Найбільше постраждали житлови сектор, транспорт, енергетика, торгівля та промисловість [2].

На разі згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 16 квітня 2022 року «Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України» надається допомога внутрішньо переміщеним особам з районів проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), а також внутрішньо переміщеним особам, у яких житло зруйноване або непридатне для проживання внаслідок пошкодження і які подали заявку на відшкодування втрат [3].

Згідно із законодавством України передбачено, що відшкодування шкоди, заподіяної громадянам збройною агресією, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до закону, але з наступним стягненням суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду, та в порядку, встановленому законом, про що говорить стаття 19 закону України «Про боротьбу з тероризмом» [4], що не суперечить 1177 статті Цивільного кодексу України (ЦКУ) [5].

Законодавча база передбачає собою такий нормативно-правовий акт, як Кодекс цивільного захисту України (КЦЗУ), який регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту. Відповідно до п. 24 ч.2 ст. 2 КЦЗУ надзвичайною ситуацією вважається обстановка, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, що призвела (або може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків [6]. Згідно п. 4 ч. 2 ст. 5 КЦЗУ війна визначається як один з видів надзвичайної ситуації. А. Анісімова робить висновок, що в результаті завдання збитків та шкоди населенню війною, слідує відшкодування потерпілим за рахунок держави.

14 квітня 2022 року Верховна Рада України визнала дії, вчинені збройними силами РФ та її політичним і військовим керівництвом під час останньої фази збройної

агресії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, геноцидом Українського народу (п. 1 заяви Верховної Ради України «Про вчинення рф геноциду в Україні», схваленої згідно з Постановою ВРУ №2188-IX від 14 квітня 2022 року) [7].

Враховуючи, що воєнні злочини є предметом розслідування в кримінальних провадженнях, В. Гудій ставить питання про можливість відшкодування шкоди життю та здоров'ю громадян, яка заподіюється таким злочином, у межах кримінальної справи або ж за окремим цивільним позовом [1]. Юристка правильно звертає увагу на серйозну проблему виконання цивільних позовів у рамках кримінального провадження, коли відповідачами є військовополонені. Це питання є надзвичайно актуальним, особливо в умовах війни, коли багато злочинів, пов'язаних із порушенням законів та звичаїв війни, залишають за собою значну кількість жертв та матеріальних збитків. Однак навіть у разі судового вироку та задоволення цивільного позову виникає кілька практичних проблем: 1) відсутність майна у військовополонених, яке можна було б конфіскувати для забезпечення відшкодування шкоди. Це унеможлиблює виконання рішення навіть у разі його юридичної чинності; 2) міжнародний аспект: у разі, якщо військовополонений повертається на батьківщину в рамках обміну, виконання рішення ускладнюється ще більше, оскільки потрібна співпраця держави, громадянином якої є відповідач [1].

Проте правоохоронними органами України розпочато безліч кримінальних проваджень, наголошує В. Гудій, за фактами порушення законів і звичаїв війни, у яких складно визначити конкретну особу, винну у вчиненні цього та інших злочинів. Подібне призводить до того, що правомірні очікування потерпілого, який прагне відшкодування, розтягуються на невизначений строк, тому правниками припускається, що під час воєнних дій відповідати за шкоду, завдану діями російських військових, повинна саме держава-агресор. Водночас ч.ч. 9,10 ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» передбачають спеціальне правило, згідно з яким відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації державі Україна, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на рф як на державу, що здійснює окупацію. Держава Україна всіма можливими засобами сприяє відшкодуванню матеріальної та моральної шкоди рф [1; 8]. За нормами названого Закону Україна не несе відповідальності за незаконні дії росії чи її окупаційної адміністрації на тимчасово окупованих територіях або за прийняті ними незаконні рішення.

20 березня 2022 року Кабінет Міністрів України Постановою №326 затвердив Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії рф, за змістом якого визначення шкоди та збитків здійснюється окремо за такими напрямками. Кабінет Міністрів України доручив профільним міністерствам і центральним органами виконавчої влади розробити методики для визначення шкоди та збитків, зокрема Мінсоцполітики, відповідальне за розроблення методики визначення шкоди та обсягу соціальних виплат за напрямом людських втрат. На жаль, наголошує В.Гудій, у згаданій Постанові Кабінету Міністрів України №326 від 20 березня 2022 року не приділили уваги питанню визначення шкоди, завданої внаслідок збройної агресії рф здоров'ю та життю громадянам України, а саме фізичним особам [1; 9].

Правозахисники наголошують, що поки держава продовжує розробку механізмів, спрямованих на компенсацію завданої збройною агресією росії шкоди та шкоди, завданої здоров'ю особи або у зв'язку із загибеллю її близького родича внаслідок збройного конфлікту, подібне не має стати перешкодою такій людині доводити в суді право на відшкодування на підставі ст. 2 Європейської конвенції з прав людини в судах України, які почали формувати таку судову практику [1].

Шрамко С.С. застерігає, що важливим елементом відшкодування шкоди та однією із гарантій його реалізації на практиці є збір та документування якісної доказової бази заподіяної шкоди. У випадку відшкодування воєнних збитків це важливо, зокрема, для доведення вини як у рамках цивільного, так і кримінального провадження, оскільки в Україні відсутня норма права, яка б покладала відповідальність за усю шкоду, завдану внаслідок збройної агресії, на країну-агресора. Іншими словами, необхідно довести причинно-наслідковий зв'язок між шкодою та дією, якою таку шкоду було завдано. Основним показником для обрання того чи іншого механізму відшкодування шкоди має стати його ефективність [2]. Слід модернізувати таким чином законодавство та юридичну практику, що б рішення суду було реально виконано, отримана справедлива матеріальна компенсація завданої внаслідок збройної агресії шкоди фізичними та юридичними особами, а також відновлено порушені майнові та немайнові права.

Список використаних джерел:

1. Гудій В. Компенсація за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю українців під час збройних конфліктів: як суди можуть захистити права постраждалих. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/kompensaciya-za-shkodu-zapodiyanu-zhittyu-ta-zdorovyu-ukrayinciv-pid-chas-zbroynih-konfliktiv-yak-su.html>
2. Шрамко С.С. Правові механізми відшкодування шкоди жертвам воєнного конфлікту в Україні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/53-2.pdf>
3. Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України». Постанова Кабінету Міністрів України від 16 квітня 2022 р. № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2022-p#Text>.
4. Закон України «Про боротьбу з тероризмом». Верховна Рада України. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.
5. Цивільний кодекс України. Верховна Рада України. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
6. Анісімова А. Відшкодування збитків, завданих пошкодження або знищенням житла внаслідок збройного конфлікту. Підприємництво, господарство і прав. 2020. URL : <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2020/7/3.pdf>.
7. Про Заяву Верховної Ради України Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні. 14 квітня 2022 року № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-IX#Text>
8. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
9. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Постанова КМУ від 20 березня 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>
УДК 343.3/7